

SZLOVÁKIA A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐ NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÜKRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ISKOLÁZOTTSÁG ALAKULÁSÁRA

MORVAI TÜNDE^{1,*} – BÓNA LÁSZLÓ^{2,**}

¹Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest

²Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger

Beérkezett: 2025. március 16., elfogadva: 2025. május 15.

Az elmúlt évtizedekben Szlovákia társadalmi és gazdasági szerkezetében jelentős átalakulások mentek végbe, amelyek alapvetően befolyásolták az oktatási rendszert és a lakosság iskolázottsági szintjét. A tanulmány bevezető részében rövid áttekintést nyújtunk a szlovákiai népszámlálásokról, majd bemutatjuk a szlovák demográfiai trendeket, a közélet és a társadalom által preferált témaköröket, amelyek leggyakrabban kapcsolódnak a népszámlálásokhoz. Írásunk második részében a rendszerváltást követő népszámlálási adatokra támaszkodva vizsgáljuk az iskolázottsági szintek alakulását, különös figyelmet fordítva a különböző társadalmi csoportok közötti iskolázottsági különbségekre, a nemek közötti eltérésekre és a regionális sajátosságokra. Ezenkívül a nemzeti kisebbségek iskolázottsági tendenciáival, valamint a vallási felekezetekhez tartozó csoportok iskolázottsági mutatóival is foglalkozunk.

Kulcsszavak: népszámlálás, iskolázottság, demográfiai trendek, regionális sajátosságok

SLOVAKIA IN THE MIRROR OF POST-REGIME CHANGE CENSUSES, WITH A SPECIAL FOCUS ON THE EVOLUTION OF EDUCATIONAL ATTAINMENT

In recent decades, significant transformations have occurred in the social and economic structure of Slovakia, which have fundamentally influenced the educational system and the educational attainment levels of the population. The introduction of this study provides a brief overview of the Slovak censuses, followed by a presentation of Slovak demographic trends and topics preferred by the public and society, which are most commonly associated with censuses. In the second part of our paper, we examine the development of educational attainment levels based on census data post-transition, with particular attention to the educational disparities between different social groups, gender differences, and regional characteristics. Additionally, we address the educational

* Levelező szerző: Morvai Tünde, tudományos főmunkatárs, Wesley János Lelkészképző Főiskola.
E-mail: morvaitunde@yahoo.com

** Bóna László, tudományos munkatárs, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem.

trends of national minorities and the educational indicators of groups affiliated with religious denominations.

Keywords: census data, educational attainment, demographic trends, regional characteristics

A szlovákiai népszámlálásokról

Az utolsó csehszlovák népszámlálás 1991. március 3-án már a bársonyos forradalom után, de még közös keretek között zajlott. Ez volt az első népszámlálás, amelynél – legalábbis a feldolgozás során – modern számítástechnikai eszközöket alkalmaztak. Bár nem ez az önálló Szlovákia első népszámlálása, a szakirodalommal összhangban mégis ezt tekinthetjük a vizsgált időszak kiindulópontjának, mégpedig két tényező alapján. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának nemzetközi ajánlása alapján ismét szerepelt benne az anyanyelvre vonatkozó kérdés, amelyet sem a szocialista időszakban, sem az első Csehszlovák Köztársaság idején nem mértek. (Csak a nemzetiségi hovatartozást vizsgálták.) Szintén bekerült többek között a vallási hovatartozásról szóló kérdés, és külön szerepelt a roma nemzetiség is. Az 1989-es forradalmi változások és rövid időre rá a két ország szétválását követő gazdasági és politikai bizonytalanság hátráltatták az eredmények feldolgozását, de az adatokat később felhasználták a Szlovákia új területi beosztására vonatkozó statisztikai elemzésekhez (*Ivančíková–Podmanická 2023*).

A 2001-es népszámlálás már teljes egészében az ENSZ és az Európai Unió módszertani ajánlása szerint zajlott, és a 2001. május 26-i állapotot rögzítette. Ekkor alkalmazták először az önkitöltéses módszert, amikor a lakosok maguk rögzítették az adatokat a népszámlálási űrlapokon. A népszámlálás előkészítését és lebonyolítását, valamint a jogi, szervezési és módszertani keretek meghatározását első ízben végezte önállóan a Szlovák Statisztikai Hivatal.

A 2011-es népszámlálást az Európai Unió 763/2008-as rendelete értelmében minden tagállamnak – így Szlovákiának is – azonos évben, összehasonlítható módszertan alapján kellett végrehajtania. Először adódott lehetőség arra, hogy a lakosok válasszanak a nyomtatott vagy az elektronikus űrlapok kitöltése között. A 2021-es népszámlálás újabb mérföldkövet jelentett a szlovákiai adatgyűjtésben, mivel ez már teljesen digitalizált, korszerű módszerekkel végrehajtott felmérés volt. Magát a népszámlálást a jogi, illetve törvényi előkészítés mellett két, az elektronikus önkitöltés lehetőségeit és buktatóit vizsgáló fókuszcsoporthoz és reprezentatív lakossági felmérés is megelőzte. A népszámlálás első szakaszában – amely mintegy fél évig tartott – az önkormányzatok végezték a lakások és a házak összeírását elektronikus rendszerben, a lakosság részvétele nélkül. A második szakaszban a lakosság számlálása zajlott, két alfázisban.¹ A másfél hónapig tartó, önkitöltéses népszámlálást az önkormányzati és járási koordinátorok segítségével mintegy negyven napig tartó aszisztált népszámlálás követte. Magát a folyamatot lépésekre osztott médiatájékoztatók és látványos médiafigyelem kísérték. Még a Szlovák Statisztikai Hivatalt is meglepte, hogy az online önkitöltő kérdőívet az első napon több, mint 650 ezer polgár töltötte ki, majd kis ingadozás mellett még az utolsó napon is több, mint 100 ezer fő – elkerülve ezáltal a jól felszerelt, saját fejlesztésű, térképes applikációval és a helyi önkormányzatok hathatós támogatásával hálaló kitöltőbiztosokat. A tele-

¹ Ezt a fázist eredetileg párhuzamosan tervezték megvalósítani, de 2020/2021-ben a Covid-19 világjárvány hátráltatta a népszámlálás lebonyolítását Szlovákiában (is). A járványügyi helyzet kedvezőtlen alakulása miatt a törvényben meghatározott népszámlálási időszak alatt szükségessé vált az asszisztált népszámlálás elhalasztása, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy az asszisztált népszámlálásra csupán ott került sor, ahol a lakosság, vagyis az egyes családok nem az önkitöltéses módszert alkalmazták.

püléstípus szerinti megoszlás nem okozott meglepetést, az aktív részvétel ugyanis magasabb volt a városokban (55 százalék), mint a falvakban (45 százalék). Alexander Ballek, a Statisztikai Hivatal elnöke kiemelte az eredményeket, és elmondta, hogy az első elektronikus népszámlálás magasan felülmúlta a várakozásokat. Rámutatott, hogy az online adatgyűjtésben való részvételt 70 százalékra becsülték; ehhez képest az eredmények elérték a 86 százalékot, tehát még kedvezőbbek lettek.² Tagadhatatlan a siker, ugyanis először valósult meg népszámlálás teljes mértékben elektronikus úton, új normákat állítva az adatgyűjtés és az elemzés területén.

A népszámlálási adatok feldolgozásáról

A tanulmány ezen fejezetében rövid kitekintést adunk arról, hogy a szlovákiai kutatók, szakemberek és a közvélemény-formáló sajtó közvetítésével a népszámlálás során gyűjtött adatokból mely témakörök kaptak kiemelt figyelmet. Mivel a Szlovák Statisztikai Hivatal szakemberei igen részletesen, több száz oldalon, ugyanakkor a nyilvánosság számára közérthető módon publikálták mind a 2011-es, mind pedig az utolsó, 2021-es népszámlálás eredményeit, komplex megközelítésű munkák – néhány tucat specifikus szaktanulmányt leszámítva – nem születtek. A Szlovák Statisztikai Hivatal honlapján az érdeklődők összegző írásokat találhatnak. Emellett szlovák és angol nyelvű térképekhez és grafikonokhoz is szabadon hozzá lehet férni. Ezek a grafikonok olyan részletek, hogy a szaktanulmányok mintegy harmadában is visszaköszönnek, és csupán a mélyebb elemzést végző kutatók készítettek saját szerkesztésű grafikonokat.

Mivel foglalkozott tehát a szlovák kutatói közösség? Viszonylag kisszámú, mintegy tucatnyi monográfiajellegű és -terjedelmű kötet jelent meg a vizsgált időszakban. Az egyik legátfogóbb munka a Branislav Bleha által szerkesztett kötet. Kiemelt témája Szlovákia demográfiai reprodukciójának vizsgálata, valamint a családi állapotot jellemző minták kutatása. Elemzi a gyermekvállalás kitolódásának okait és adatait, különösen a nők későbbi életszakaszában. Foglalkozik továbbá a családok helyzetével és jövőjével Szlovákiában, valamint a halálozási mutatókkal és az azok javítására tett kísérletekkel. Szlovákia demográfiai folyamatainak középpontjában a népesség öregedésének vizsgálata, a vallási összetétel alakulása és az etnikai struktúra vizsgálata áll. Előterbe került a roma közösség helyzete és sajátos jellemzői, valamint az ország népesedési potenciáljának elemzése. A kutatások a belső és külső migrációt is vizsgálták, különösen a munkahelyek miatti vándorlás szempontjából. Fontos terület az urbanizáció és a regionális eltérések feltérképezése, valamint az ország régióinak tagoltsága. Külön figyelem irányult a pozsonyi agglomeráció és a környező szuburbanizációs övezet fejlődésére. Emellett a kutatások érintik az állami támogatási politikát, amely a születések ösztönzésére és a gyermeknevelés támogatására irányul, valamint Szlovákia demográfiai jövőképét (Bleha 2009).

Az áttekintett szakirodalomban a család, az általános népszaporulat, a felekezeti adatok, valamint a roma lakosság vizsgálata dominál. Szlovákia egyéb etnikumaira vonatkozó írások nem igazán születtek. A szlovákiai magyar kisebbség kutatása a szlovákiai magyar tudósokra, illetve a magyarországi szakemberekre hárul.³ Juraj Majo a szlovákiai nemzeti kisebbségek vizsgálatával kapcsolatban felhívta rá a figyelmet, hogy az új évezredben érkező új impulzusok szükségessé teszik a hagyományos etnicitás-elméletek újragondolását. Az etnicitás állandósága helyett inkább annak relatív stabilitásáról ír, és arra is kitér, hogy a nem domináns (nem szlovák) nemzetiségekhez tartozást valló népesség egyik legfontosabb attribútuma „valamiféle kulturális demográfiai fenntart-

² „A legtöbb ön-összeszámláló, mintegy 650 000 fő már a legelső napon ön-összeszámlált.” [Najviac ľudí, vyše 650 000, sa samosčítalo hneď v prvý deň.] <https://www.teraz.sk/slovensko/brief-scitanie-najviac-ludi-vyse/539843-clanok.html> [Letöltve: 2025. 01. 17.]

³ Elsősorban a szlovákiai magyar demográfus, Gyurgyík László foglalkozik a témával.

hatóság [...] amelynek esszenciális alapsejtje a család, amely tovább örökíti a kulturális etnicitást”. Ennek vizsgálatára pedig összehasonlította a „teljes censzos családokat”,⁴ az ország legnagyobb kisebbségei (sic), a magyarok, ruszinok, németek és romák számát az összes szlovákiai családdal 2001-ben. Az összehasonlítás eredménye szerint a német és cseh párok átlagosan 1,59, valamint 1,67 gyermekes családokat alkotnak. A magyarok 1,71-es átlaggal nem sokkal vannak felettük. A romák rendelkeznek messze a legmagasabb, 2,69-es átlaggal. Hozzá kell azonban tenni, hogy a kutatás idején a szlovákiai családok a jelenleginél még sokkal jobb demográfiai mutatókkal, átlagosan 2,06 gyermekszámmal bírtak (Majo 2009). Egyébként a szerző konstatálja, hogy az etnikumokat befolyásoló események – az asszimiláció tudatos vagy fokozatos nyomása – többségében felülről meghatározottak, az állam vezető szerveihez köthetők, és csaknem mindegyik a 20. század első felére tehető, különösen az 1940–1950-es évekre. Ezek következményei „aránylag széleskörűek, [...] és visszafordíthatatlannak bizonyultak” (Majo 2009).

Egy másik szerzőpáros, akik csupán a romák adatait vizsgálták az országos átlaghoz viszonyítva, kimutatta, hogy a nagyobb natalitás a szegregáltan élők körében jellemző, tehát a többségi társadalomhoz képest minél inkább integrált életmódot folytat az adott roma család, annál alacsonyabb a gyermekáldási mutatója. A romákat mintegy tíz évvel rövidebb élettartam jellemzi, körükben lényegesen magasabb a halálozási arány (Šprocha-Pukačová 2009).

A kutatói közösség által vizsgált témák és felvetett problémák nehezen és lassan szivárognak be a közbeszédbe, és különösen nehezen jutnak el a döntéshozókhoz. Nézzük meg, mely témákat és eredményeket emelte ki a szlovák sajtó. Ennek eldöntésére a közkezdelt Google internetes keresőmotorja által adott első ötven-ötven találatot vizsgáltuk meg.⁵ Megfigyelhető, hogy a hangzatos címek és a figyelemfelkeltő cikkek dominálnak, de egyre inkább megjelennek a tárgyilagos, összefoglaló és leíró jellegű írások is. Mivel a Szlovák Statisztikai Hivatal a 2021-es népszámlálást követően több szakaszban publikálta az adatokat, az adott hírportálok is az éppen aktuális adat-sorokból emelték ki az általuk legfontosabbnak ítélt vagy a legnagyobb nézettséget/olvasottságot ígérő számsorokat.

Az egyetlen szlovák televíziós hírsatorna főcímei így néztek ki: Közzétették a népszámlálás eredményeit, a legnagyobb kisebbség a magyarság.⁶ Csupán a lakosság 49 százaléka él házasságban.⁷ A számok közötti ellentmondás. A népszámlálás nem tükrözi a roma lakosság valós számát – állítja a kormány roma közösségeikért felelős meghatalmazottja.⁸ Az egyik legolvasottabb hírportál, a *Pravda* vezércikkében ez a cím jelent meg: Szlovákia öregszik, több az ateista.⁹ Mivel Szlovákia lakosságának száma továbbra is növekszik, a fogyásra koncentráló főszerkesztők az alábbi címet választották: Közzétették a népszámlálási adatokat: a katolikusok száma csökkent, míg a hit nélküli emberek száma nőtt.¹⁰ Az előző népszámlálás óta Szlovákiában a felnőtt lakosság száma közel

⁴ „Úplné censové rodiny”.

⁵ Kulcsszavak: népszámlálás 2021 és Szlovákia lakossága.

⁶ <https://www.ta3.com/clanok/224909/zverejnili-vysledky-zo-scitania-obyvatelov-najpocetnejosu-mensinou-je-ta-ma-darska> [Letöltve: 2025. 01. 17.]

⁷ <https://www.ta3.com/relacia/29890/v-manzelstve-zije-len-necelych-49-udi> [Letöltve: 2025. 01. 17.]

⁸ <https://www.ta3.com/clanok/225018/rozpor-medzi-cislami-scitanie-neukazuje-realny-pocet-romov-tvrdi-splnomocnenec-vlady-pre-romske-komunity>. A 2021-es népszámlálás eredményei nem tükrözik a roma közösség tényleges létszámát Szlovákiában (156 164 fő, közülük azonban 88 985 fő csupán második nemzetiségként jelölte meg roma származását). A *Roma Atlas*ban szereplő felmérések és az önkormányzatok becslései szerint a roma lakosság létszáma elérheti a 450 ezer főt. [Letöltve: 2025. 01. 17.]

⁹ <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/614048-scitanie-2021-pribudlo-ateistov-katolickej-cirkvi-ubudlo-308-tisic-veriacich> [Letöltve: 2025. 01. 17.]

¹⁰ <https://www.aktuality.sk/clanok/p9zk9xp/zverejnili-udaje-zo-scitania-obyvatelstva-katolikov-ubudlo-narastli-ludia-bez-vyznania> [Letöltve: 2025. 01. 17.]

50 ezerrel nőtt.¹¹ Szlovákiában a többség római katolikus, az országban több nő él, mint férfi, és a lakosság öregszik.¹² Csökkent a hívők száma, nőtt az ateisták száma.¹³ – Ez egyébként az egyik leggyakoribb főcím a már definiált paraméterek között. Egy gazdasági napilap főcíme és alcíme: A népszámlálás szerint Szlovákiának csaknem öt és fél millió lakosa van, és a lakosság öregszik. A 2021-es népszámlálásból az is kiderült, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 18,4 százalékra nőtt, a legmagasabb, 31,7 százalékos arányban pedig a Pozsonyi régióban élnek.¹⁴

Bár számos hangzatos című és megdöbbentőnek szánt cikk is született, a népszámlálási adatokra való hivatkozás az objektivitás garanciája az olvasók számára. Ez a rövid kitekintés a sajtóban megjelenő cikkekről jól szemlélteti, hogy a népszámlálási adatok alapján kialakított országképből mi jut el a nagyközönséghez, százazrekhez vagy milliókhoz. A kutatók által írt tanulmányok értelemszerűen csupán jóval kisebb közönséget érnek el.

Szlovákia lakossága a népszámlálási adatok alapján

A vizsgált időszak első népszámlálásának eredménye szerint Szlovákia lakossága 1991-ben érte el az 5 millió főt. A következő években a népesség tovább nőtt, de lassabb ütemben, főként a társadalmi és politikai változások hatására. Tíz év alatt, 2001-re a lakosság 105 100 fővel (2 százalékkal) nőtt. A 2011-es népszámlálás viszont a legalacsonyabb növekedést mutatta, mindössze 17 600 fővel (0,3 százalékkal) bővült a népesség. Ennek fő okai a szlovákiai életmódbeli változások és a gyermekvállalás elhalasztása voltak. A legutóbbi, 2021-es népszámlálás szerint a termékenységi ráta emelkedésével a növekedési ütem 1 százalékra gyorsult, így Szlovákia lakossága 52 200 fővel nőtt, vagyis 2021. január 1-jén 5,449 millió főt számlált. A legvalószínűbb előrejelzések szerint a következő, 2031-es népszámlálásig már 0,5 százalékos népességsökkenés várható, ami összhangban áll a 2022–2080 közötti demográfiai prognózisokkal. Az 5 milliós lélektani népességhatár alá csökkenés előreláthatólag a 2050/2060-as években fog bekövetkezni. 2021. január 1-jén Szlovákiában több mint 5,449 millió ember élt; közülük 2,665 millió férfi (48,9 százalék) és 2,784 millió nő (51,1 százalék). A 2001 és 2011 közötti népszámlálások időszakában a lakosság száma 5,379 millióról 5,397 millióra emelkedett, ami 0,3 százalékos növekedést jelent. A 2011 és 2021 közötti időszakban a népesség tovább nőtt, még gyorsabb ütemben. Relatív értelemben ez a növekedés közel 1 százalékot tett ki (5,397 millióról 5,449 millióra).

2021-ben Szlovákia lakosságának 99 százaléka rendelkezett szlovák állampolgársággal. A külföldiek száma az elmúlt húsz évben több mint 36,6 ezerrel nőtt, ami kétszeresére való emelkedést jelent. A legnagyobb csoportokat a cseh (17,1 százalék), magyar (11,1 százalék) és ukrán (10,8 százalék) állampolgárok alkották. A külföldiek száma az utolsó népszámlálási időszakban növekedett a legdinamikusabban (30,2 ezer fővel, azaz az összes növekedés 82,5 százaléka). A 2021-es népszámlálás során az adminisztratív adatok használata és a többnyelvű űrlapok hozzájárultak ahhoz, hogy a nem megadott állampolgárságú személyek száma minimálisra csökkenjen (3 ezer fő). A 2021-es népszámlálás szerint Szlovákia lakosságának 95,8 százaléka (5,221 millió fő) született az ország területén, míg külföldön 3,9 százalék született (213 550 fő). Az elmúlt húsz évben a Szlovákiában

¹¹ <https://sita.sk/od-predosleho-scitania-obyvatelov-sa-na-slovensku-pocet-dospelych-obyvatelov-zvysil-o-takmer-50-tisic> [Letöltve: 2025. 01. 18.]

¹² https://tvnoviny.sk/domace/clanok/143758-scitanie-obyvatelov-klesol-pocet-veriacich-vzrastol-pocet-ateistov?campaignsrc=tn_clipboard [Letöltve: 2025. 01. 18.]

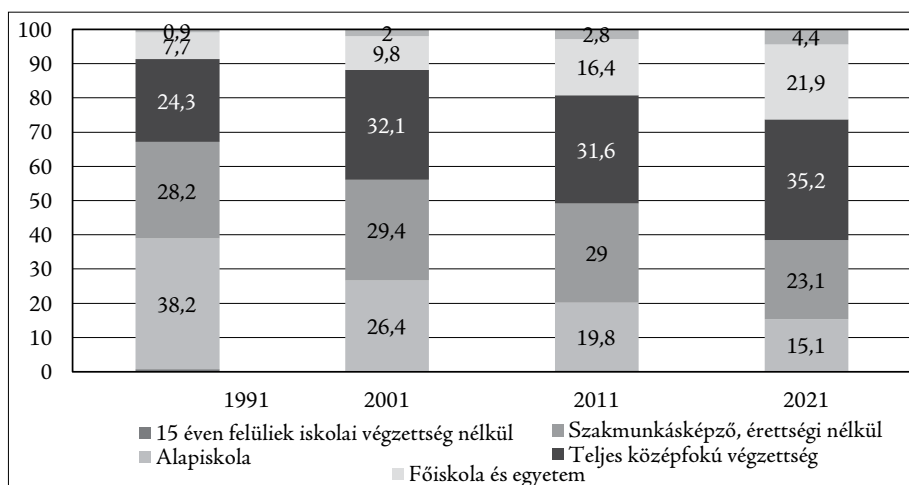
¹³ <https://tvnoviny.sk/domace/clanok/143758-scitanie-obyvatelov-klesol-pocet-veriacich-vzrastol-pocet-ateistov> [Letöltve: 2025. 01. 18.]

¹⁴ <https://hnonline.sk/slovensko/16791286-slovensko-ma-podla-scitania-takmer-pat-a-pol-miliona-obyvatelov-populacia-starne> [Letöltve: 2025. 01. 18.]

születettek száma 10,6 százalékkal nőtt, míg a külföldön születetteké dinamikusabban, 78,5 százalékkal emelkedett.

Az iskolázottság változása

Az elmúlt több mint harminc évben a társadalom szerkezetváltozásában a demográfiai, társadalmi, gazdasági és kulturális tényezők által befolyásolt változások közül a lakosság képzettségi szintjének emelkedése különösen kedvező tendenciákat mutat (1. ábra). A lakosság a nemzetközi trendekkel megegyezően egyre magasabb iskolai végzettséget ér el. Az 1989-es rendszerváltást követően lebonyolított népszámlálás adatai alapján leíró képet adhatunk a szlovákiai lakosság iskolázottsági szintjének alakulásáról meghatározott szempontok mentén. A második világháborút követő első, 1950-es népszámlálás adatai alapján a lakosság alig 10 százaléka rendelkezett általános iskolai végzettségnél magasabb képzettséggel. Ez az arány 1991-re 61,8 százalékra emelkedett.

1. ábra: Iskolázottsági szintek az 1991 és 2021 közötti népszámlálások adatai alapján.

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja alapján saját szerkesztés

A javuló tendencia részben az oktatási szintek besorolásának változásával magyarázható, amelynek során a szakiskolák a középfokú iskolák csoportjába kerültek. Korábban az ilyen típusú iskolák végzőseit az alapfokú végzettséggel rendelkezők közé sorolták. Az alapfokú végzettségűek arányának további csökkenéséhez az idősebb, alacsonyabb iskolázottságú generációk természetes fogyása is hozzájárult (Šprocha–Majo 2016). Ennek következtében 1991-re Szlovákiában a 15 éves és idősebb lakosság kevesebb, mint fele (38,2 százalék) rendelkezett csupán alapfokú végzettséggel. A legutóbbi, 2021-es népszámlálás szerint ez az arány már csak 15,1 százalék volt, ami 1991-hez képest több mint 23 százalékpontos csökkenést jelent.

Az említett visszaesés, amely kizárólag az alapfokú oktatás elérésére vonatkozott, közvetlen összefüggésben állt az érettségi nélküli középfokú végzettség arányának növekedésével. A legjelentősebb növekedés 1961 és 1970 között történt, az oktatási szintek osztályozási rendszerének már említett változása miatt. A legmagasabb arányt 2001-ben érte el, amikor az érettségi nélküli középfokú végzettséggel rendelkezők aránya közel 29 százalékot tett ki. A következő időszakban folyamatos csökkenés volt megfigyelhető, egészen 2021-ig, amikor az arány 22,9 százalékra esett vissza. Ez 2001-hez képest több mint 6 százalékpontos visszaesést jelent.

Az érettségivel rendelkező, középfokú végzettségű lakosság aránya a második világháború után alacsony szinten volt, és egészen 1961-ig 10 százalék alatt maradt. Az 1980-as években a teljes középfokú végzettséggel rendelkező személyek számának és arányának gyorsabb növekedéséhez az is hozzájárult, hogy a szakközépiskolák lehetővé tették érettségi bizonyítvány megszerzését (Šprocha–Majo 2016). A 2000-es évekre az érettségivel rendelkező középfokú végzettség aránya jelentősen megnövekedett, és 2001 óta ez az iskolázottsági szint vált dominánssá a 15 éves és idősebb lakosság körében. 2021-ben az érettségizettek aránya 35,2 százalékot tett ki a 15 éves és idősebb lakosságban, ami 2001-hez képest 3,6 százalékpontos növekedést jelent.

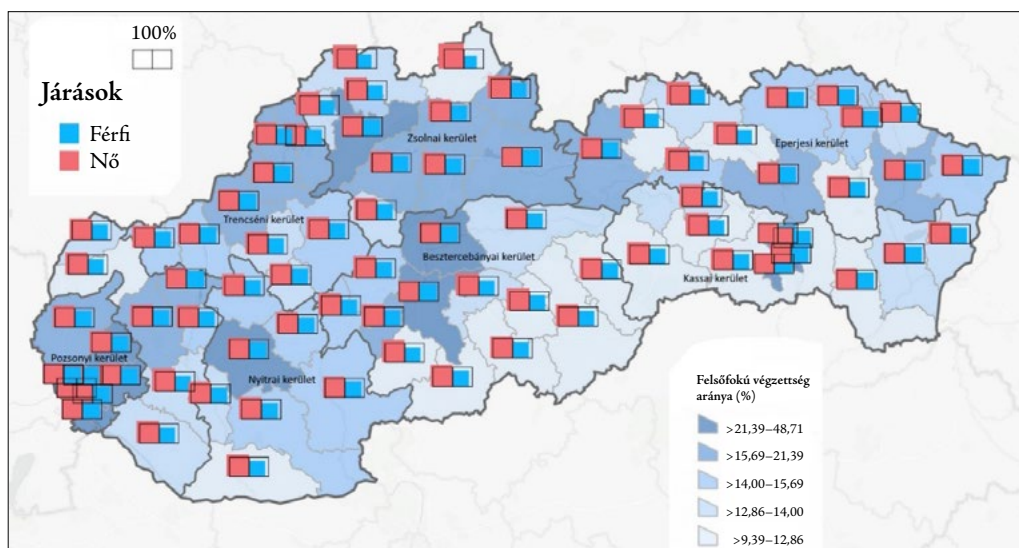
A magasabb szintű oktatás iránti kereslet és a könnyebben hozzáférhető felsőoktatás hatására a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 2001 és 2011 között nőtt a legjelentősebb mértékben: a 2001-es 9,7 százalékról 2011-re 16,4 százalékra emelkedett. 2021-ben számuk először lépte túl az 1 milliós határt, az arányuk pedig 21,9 százalékot tett ki.

A 2011-es és 2021-es népszámlálási eredmények alapján a 15 éves és idősebb lakosság több mint fele magasabb szintű végzettséget ért el, vagyis érettségit adó középfokú vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

Nemek közötti különbségek az iskolai végzettség szerint

A rendszerváltás előtti időszakban a középfokú végzettséggel rendelkező személyek között a férfiak domináltak. Az 1990-es évektől a nők aránya azonban jelentősen megnövekedett ezen a képzési szinten, amit többek között az oktatáshoz való szélesebb körű hozzáférés tett lehetővé. Ez elősegítette, hogy a nők egyre nagyobb mértékben szerezhessenek középfokú végzettséget, és az érettségi bizonyítvány birtokában lehetőségük nyílt a felsőfokú oktatásba való belépésre is.

Ha a nem és a legmagasabb iskolai végzettség összefüggését vizsgáljuk, 2021-ben a középfokú végzettségűek körében, valamint az iskolai végzettséggel nem rendelkező lakosság körében a férfiak voltak többségben a 0–14 éves korosztályban és a 15 éves és idősebb korosztályban egyaránt. A nők

2. ábra: A felsőfokú végzettségűek aránya nemek szerint, megyei bontásban.

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja alapján saját szerkesztés

nagyobb arányban képviseltették magukat a felsőfokú végzettségűek és az alapfokú végzettségűek között. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők között a nők aránya 56,3 százalék, míg a férfiaké 43,7 százalék volt. A középfokú végzettségűek között a férfiak aránya 51,5 százalék, míg a nőké 48,5 százalék volt. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma Szlovákia területén meghaladta az 1,01 milliót. A felsőfokú végzettségűek között a nők aránya 56,3 százalék, míg a férfiaké 43,7 százalék volt.

A legnagyobb különbség nemek szerint az iskolázottsági szintek között az északi járásokban tapasztalható. Az északi járások közül a Námesztói (3,5 százalékpont), Lőcsei (2,5), Ólublói (2,4), Nagybecsei (2,3) és Turdossini (2,3) járásokban volt a nemek közötti különbség iskolázottság szempontjából – a nők javára. A legkisebb különbség a nők és a férfiak iskolázottsági szintje között Liptószentmiklóson, Zólyomban, Kassán, Nagykürtösön és Szinnán figyelhető meg, ahol a nők javára mutató eltérés kevesebb, mint 1 százalékpontot tett ki (2. ábra). Korcsoportos bontásban az OECD adatai szerint a 25–34 éves korosztály 40 százaléka végzett egyetemet; az Európai Unió átlaga 43,1 százalék. Szlovákia ezzel a mutatóval a szomszédos országok közül megelőzi Magyarországot (29,4 százalék) és Csehországot (33,7 százalék) is.¹⁵ Kérdés viszont, hogy a szlovákiai nők tudják-e kamatoztatni iskolázottsági előnyüket a munkaerőpiacon. Bérezés tekintetében 2023-ban a nőknek 17,7 százalékkal volt alacsonyabb a havi bruttó fizetésük. Iskolai végzettség szerint is különbségek tapasztalhatók: a különbség a szakközépiskolában érettségizettek (27,8 százalék) és az egyetemet végzettek (24,4 százalék) körében a legmagasabb. A tipikusan elnőiesedett szakmák javadalmazása szintén alacsony (Čivčáková 2024).

A nemek közötti esélyegyenlőség a munkaerőpiacon a 20. századi oktatási expanzió óta, vagyis évtizedek óta kiemelt téma a kutatók körében. A döntéshozók gyakran fogalmaznak meg irányelveket, és hoznak olyan intézkedéseket, amelyekkel próbálnak kedvezőbb feltételeket biztosítani a nők számára. Ennek ellenére a munkaerőpiac nemek szerinti szegregációja még mindig köztünk élő probléma (Koncz 2010). A szlovákiai középiskolások körében végzett felmérés szerint a lányok továbbtanulási hajlandósága továbbra is magasabb a fiúkénál. A középiskola elvégzése után tizedével több lány szeretne egyetemi tanulmányokat folytatni, és kétszer annyi fiú, mint lány készül munkába állni a középiskolát követően (Kopčová–Kollár 2018).

Iskolázottság nemzetiségek szerint

A tanulmányban nem célunk a nemzetiségek számának alakulásával foglalkozni. Szlovákiában a népszámlálási adatok alapján a két legnagyobb nemzeti kisebbséget a magyarok és a romák alkotják.

A roma lakosság számával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a szlovák kormány 2004 óta 2019-ben már a harmadik kiadását jelentette meg a *Roma Közösség Atlaszának*, amely a népszámlálástól eltérő módon próbálja feltérképezni a romák népességszámát. E szerint Szlovákiában ekkor a lakosság 1,4 százaléka (75 ezer fő), 2021-ben pedig 1,2 százalék (67 ezer fő) vallotta magát a roma nemzetiséghez tartozónak. A hivatkozott *Roma Közösségi Atlasz* és a népszámlálási adatok között jelentős létszámbeli különbség van, mi azonban a népszámlálási adatokra támaszkodva mutatjuk be a szlovákiai nemzetiségi kisebbség iskolázottsági mutatóit. A magyar kisebbség szá-

¹⁵ <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=SVK&treshold=10&topic=EO> [Letöltve: 2025. 01. 24.]

¹⁶ <https://www.romovia.vlada.gov.sk/atlas-romskych-komunit> [Letöltve: 2025. 01. 18.]

ma folyamatosan csökken: 1991-ben a lakosság 10,8 százalékát alkották (567 ezer fő), majd 2021-re ez az arány 7,7 százalékra csökkent (422 ezer fő).¹⁷

A 2021-es népszámlálási adatok szerint felsőfokú végzettséggel a kis létszámú (28 996 fő) cseh nemzetiséghez tartozók rendelkeztek a legnagyobb arányban (28,4 százalék). Őket követi a ruszin nemzetiséghez tartozó lakosság (23 746 fő), amelynek körében szintén viszonylag magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (27,1 százalék). A középiskolai végzettség legmagasabb arányát a magyar nemzetiségi kisebbség érte el (54,7 százalékos aránnyal). A magyar nemzetiségű lakosokon kívül az egyes nemzetiségek többi képviselője is több mint 50 százalékos arányban rendelkezik középiskolai végzettséggel – a roma nemzetiséghez tartozók kivételével. Az alapfokú végzettséget illetően a roma nemzetiségi kisebbség rendelkezik a legmagasabb aránnyal, elérve az 56,6 százalékot. Őket követi a magyar nemzetiségi kisebbség (22,4 százalék), majd a szlovák nemzetiség (16,5 százalék).

Szlovákiában a nemzetiségek közül a roma lakosságot az alacsony iskolai végzettség különösen hátrányos helyzetbe hozza a munkaerőpiacon, társadalmi integrációjukat pedig jelentősen megnehezíti. A gazdaságilag kevésbé fejlett régiókban élő képzetlen romák többsége csak alacsony jövedelmű vagy bizonytalan állásokhoz jut hozzá, ami tovább erősíti a szegénység és a társadalmi kirekesztettség körforgását. Az oktatáshoz való korlátozott hozzáférés, a nyelvi akadályok, a szegregáció és a generációról generációra öröklődő alacsony iskolázottság mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a roma lakosság nagy része nem tud kitörni a hátrányos helyzetből (Lukáč 2015).

Felekezeti megoszlás és iskolázottság

Az elmúlt három évtizedben Szlovákia vallási térképe jelentős változásokon ment keresztül. A római katolikus és más keresztény felekezetekhez tartozók aránya folyamatosan csökkent, miközben egyre többen vallották magukat vallás nélkülinek. Ez a tendencia illeszkedik a közép-európai szekularizációs folyamatokba, bár regionális különbségek továbbra is megfigyelhetők. Kelet-Szlovákia továbbra is a legvallásosabb térség, ahol a római katolikus és görögkatolikus közösségek aránya meghaladja az országos átlagot. Ezzel szemben Nyugat-Szlovákia urbanizált területein, különösen Pozsonyban kiemelkedően magas a vallásukat nem gyakorlók aránya: eléri a 40 százalékot. Azok a járások, ahol a vallás nélküliek aránya meghaladja ezt a szintet, főként a főváros környékén, valamint a Rozsnyói járásban találhatók. Regionális szinten a római katolikus egyház továbbra is meghatározó Szlovákiában, minden megyében meghaladja az 50 százalékos arányt – kivéve Pozsony és Kassa megyét. Dél-Szlovákiában, ahol a magyar lakosság számaránya jelentős, a református és a római katolikus felekezetek követőinek aránya magasabb az országos átlagnál.

A legmagasabb iskolai végzettség szempontjából a római katolikus lakosság körében a leggyakoribb végzettség az érettségivel rendelkező középiskola (25 százalék), ezt követi a középiskola érettségi nélkül (22 százalék), az alapfokú végzettség (19 százalék) és a felsőfokú végzettség (17 százalék). Az országos átlagot tekintve a római katolikusok között gyakoribb a középiskola érettségi nélkül (3 százalékponttal több) és az alapfokú végzettség, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkező római katolikusok aránya elmarad a szlovák lakosságban felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányától.

Az evangélikusok körében a leggyakoribb végzettség a középiskola érettségivel (28 százalék), ezt követi a középiskola érettségi nélkül (22 százalék) és a felsőfokú végzettség (21 százalék). Az evangélikusoknál a középiskola érettségivel, a középiskola érettségi nélkül és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 3 százalékponttal haladja meg az átlagot. Ezzel szemben Szlovákia teljes la-

¹⁷ A 2021-es népszámlálás során – viszonylag heves politikai-társadalmi viták után – az elsődleges nemzetiség mellett egy második nemzetiséget is meg lehetett jelölni. Az első és a második nemzetiség összeadásával a nemzetiségek aránya a legtöbb esetben nőtt.

kosságához képest az evangélikusok között alacsonyabb a 14 év alatti, nem befejezett végzettséggel rendelkező személyek és azok aránya, akik csupán alacsony végzettséggel rendelkeznek.

A görögkatolikusok körében a leggyakoribb végzettség a középiskola érettségivel (25 százalék), ezt követi a középiskola érettségi nélkül (20 százalék), az alacsony végzettség (19 százalék) és a felsőfokú végzettség (17 százalék). A görögkatolikus lakosság végzettségi struktúrája nagyban hasonlít Szlovákia teljes lakosságának végzettségi szerkezetére.

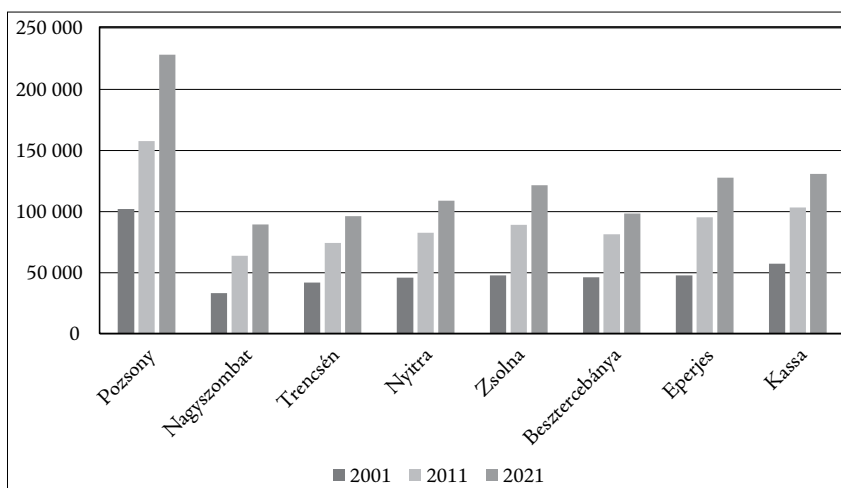
A református egyházhoz tartozó lakosság iskolázottsági szerkezete szerint a leggyakoribb végzettségi szint az érettségivel rendelkező középiskola végzettség (28 százalék), ezt követi az érettségi nélküli középiskola végzettség (23 százalék), az alacsony végzettség (19 százalék) és a felsőfokú végzettség (16 százalék).

Mivel a római katolikusok után vallásosság szempontjából a második legnépesebb csoportot a vallás nélküliek alkotják, érdemes megnézni az ő iskolázottsági mutatóikat is. A legmagasabb arányt az érettségivel rendelkező középiskola végzettségük (28 százalék), a felsőfokú végzettségük (25 százalék), valamint az érettségi nélküli középiskola végzettségük (16 százalék) érik el. Szlovákia teljes népességéhez viszonyítva a vallás nélküli lakosság körében 7 százalékponttal magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, és 3 százalékponttal magasabb az érettségivel rendelkező középiskola végzettségük aránya.

Összességében megállapítható, hogy a nagyvárosokban és az agglomerációs övezetekben tömörülő vallás nélküli lakosság körében a legmagasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, míg a vallásos közösségek közül az evangélikusok és a reformátusok körében legmagasabb a középiskola végzettségük aránya. A római katolikus és görögkatolikus lakosság iskolázottsági szerkezete hasonlít az országos átlaghoz, de körükben az alacsony végzettségük aránya valamivel magasabb, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya alacsonyabb.

Oktatási egyenlőtlenségek és regionális különbségek

Szlovákiában a regionális különbségek kialakulását és fennmaradását számos tényező befolyásolja. A fejlettebb régiókban, különösen a nagyobb városokban és a gazdasági központokban az oktatáshoz való hozzáférés szélesebb körű, a munkaerőpiaci lehetőségek kedvezőbbek, és a felsőfokú

3. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosság számának alakulása Szlovákiában megyei bontásban.
 Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja alapján saját szerkesztés

végzettséggel rendelkezők aránya magasabb (*Madudová–Dendišová 2018*). Ezzel szemben a kevésbé fejlett, főként vidéki vagy iparilag elmaradott térségekben az oktatási intézmények szűkösebb lehetőségei, a munkaerőpiac korlátozottabb kereslete és az alacsonyabb jövedelmi szintek együttesen alacsonyabb iskolázottsági szintet eredményeznek. Ezekben a térségekben a fiatalok gyakran korábban kilépnek az oktatási rendszerből, vagy elvándorolnak a fejlettebb régiókba, ami tovább mélyíti a regionális különbségeket (*Šprocha 2011*).

A 3. ábra szemlélteti, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma országosan növekedett: minden megyében (amelyeket a magyarországi olvasó történeti földrajzi ismeretei alapján térkép nélkül is el tud helyezni egy nyugat–keleti tengelyen) több mint kétszeresére emelkedett a vizsgált időszakban. A legnagyobb abszolút növekedés Pozsonyban figyelhető meg, ahol 126 286 fővel nőtt a diplomások száma. Több más megye is dinamikusan felzárkózott, különösen Eperjes, Nagyszombat és Zsolna (központjukban az azonos nevű városokkal).

Szlovákia lakosságának iskolázottsági szintje dinamikusan növekedett az elmúlt évtizedben, és regionális szinten nem mutatott jelentős eltéréseket. Az ország 79 járása közül mindössze kétben (Rimaszombat és Losonc) nem tapasztalható növekedés az iskolázottsági szintben a 2011 és 2021 közötti időszakban. Ezek a járárok Dél-Szlovákiában találhatók, ahol észak–déli irányú összehasonlításban is megfigyelhetők gazdasági fejlettségi különbségek – ez alól az iskolázottság sem kivétel. A regionális különbségeket tovább erősíti, hogy a magasán képzett munkavállalók számára a karrierlehetőségek és a magasabb jövedelmek elsősorban a nagyvárosokban, különösen a fővárosban, Pozsonyban és annak vonzáskörzetében koncentrálódnak. Ez a tendencia az egyetemet végzettek belső migrációja révén tovább mélyíti a területi különbségeket, mivel a gazdaságilag fejlettebb régiók vonzzák a magasán kvalifikált munkaerőt, míg a kevésbé fejlett térségek elmaradnak ezen a téren.¹⁸

Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők migrációs hajlandósága csökken. Állandó lakóhelyükről munkavállalói állal ritkábban mozdulnak el, akkor is elsősorban csak a lakóhelyük szerinti járáson belül, míg a magasán képzettek megyék közötti átjárása is gyakori. Az országon belüli, keletről nyugatra irányuló agyelszívást Kelet-Szlovákia legnagyobb városa tudja némileg mérsékelni. Egy 2024-ben készült kutatás a 19–26 éves korosztály várható létszámának alakulását elemezte 2040-ig, járási szinten prognosztizálva az érettségizett diákok számának változását. Az előrejelzések szerint 2026-ig a hallgatói létszám csökkenő tendenciát mutat, kivéve a fővárost, ahol a magasabb születési ráta mérsékli ezt a folyamatot. Ezt követően a hallgatói populáció növekedése várható, azonban Kassa továbbra is elmarad Pozsony mögött, nem csupán a potenciális hallgatói bázis nagysága, hanem az intézmények földrajzi vonzerejének eltérő mértéke miatt is. Míg Pozsony országos szinten vonzza a hallgatókat, Kassa elsősorban a keleti régióból meríti diákpulációját (*Jacková 2024*).

Összefoglalás

A tanulmány betekintést nyújtott a szlovákiai népszámlálási adatok alapján készült elemzések témájába, és kitért egy-egy kiemelt vizsgálat, illetve közfigyelmet kapott kérdés bemutatására. Rávilágított arra, hogy a népszámlálási adatok, különösen a nemzetiségek szerinti statisztikák – elsősorban a roma lakosság adatai – nem feltétlenül tükrözik a valós helyzetet, még a népességszám tekintetében sem. A népszámlálások történeti áttekintését követően elemezte a nemek közötti és regionális különbségeket, valamint a nemzeti kisebbségek és vallási felekezetek szerinti iskolázottsági trende-

¹⁸ https://www.scitanie.sk/storage/app/media/dokumenty/SODB2021_vzdel_kar_dif.pdf [Letöltve: 2025. 01. 17.]

ket. Az eredmények bizonyítják az oktatási szint emelkedését, a középfokú és felsőfokú végzettség elterjedését, ugyanakkor igazolják a regionális különbségek fennmaradását is.

Az írás kitért a szlovákiai munkaerőpiacon tapasztalható egyenlőtlenségekre, különösen a nemek közötti bérszakadéokra és a társadalmi mobilitás lehetőségeinek egyenlőtlenségeire. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya folyamatosan emelkedett a nagyvárosokban és a gazdaságilag fejlettebb régiókban. Az alacsony iskolázottságú társadalmi csoportok körében azonban továbbra is jelentős hátrányok figyelhetők meg, amelyek befolyásolják a foglalkoztatási lehetőségeket és az életminőséget, tovább növelve a társadalmi egyenlőtlenségeket.

IRODALOM

- BLEHA, B. (2009) *Demografické procesy na Slovensku* [Demográfiai folyamatok Szlovákiában]. Bratislava, UK Bratislava.
- ČIVČÁKOVÁ, J. (2024) Rodová nerovnosť v odmeňovaní na Slovensku [Nemek közötti bérkülönbségek]. *Štatistické správy a dáta*, 2024/4. pp. 45–58. https://ssad.statistics.sk/SSaD/wp-content/files/4_2024/4_2024_clanok_3_Civakova.pdf
- IVANČÍKOVÁ, K. & PODMANICKÁ, A. eds. (2023) *Sčítanie obyvateľov 2021: metodológia a výsledky* [A 2021-es népszámlálás: módszertan és eredmények]. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- JACKOVÁ, A. (2024) Demografické prognózy vysokoškolského vzdelávania v SR do roku 2040 [A felsőoktatás demográfiai előrejelzései Szlovákiában 2040-ig]. *Vzdelávanie a trh práce*, 2024/2. pp. 12–27.
- KONCZ, K. (2010) A munkaerőpiac nemek szerinti szegregációjának jelensége és mérése. *Statistikai Szemle*, Vol. 88. Nos 10–11. pp. 1082–1105.
- KOPČOVÁ, K. & KOLLÁR, R. (2018) Štúdium a pracovné preferencie stredoškôľakov na Slovensku [A szlovákiai középiskolák tanulmányi és munkaerőpiaci preferenciái Szlovákiában]. *Academia*, 2018/2–3. pp. 89–103. https://www.cvtisr.sk/buxus/docs/ACADEMIA/2018/2-3_2018_acad.pdf
- LUKÁČ, M. (2015) *Rómovia v procese vzdelávania na Slovensku* [Romák a szlovákiai oktatási folyamatban]. Prešov, PU Prešov.
- MADUDOVÁ, E. & DENDIŠOVÁ, K. (2018) Regionálne disparity v prístupe k vzdelaniu [Az oktatáshoz való hozzáférés regionális különbségei]. *Ekonomické štúdie*, 2018/3. pp. 55–71.
- MAJO, J. (2009) *Etnická štruktúra obyvateľstva Slovenska* [Szlovákia lakosságának etnikai szerkezete]. In: B. BLEHA (ed.) *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí: kontinuita, či nová éra?* [Szlovákia népességfejlődése az ezredfordulón: folytonosság vagy új korszak?] Bratislava, GeoGrafika. pp. 149–158.
- ŠPROCHA, B. (2011) Vnútrohá migrácia podľa najvyššieho dokončeného vzdelania na Slovensku. *Prognostické práce*, Vol. 3. No. 3. pp. 213–246.
- ŠPROCHA, B. & MAJO, J. (2016) Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva Slovenska [Szlovákia lakosságának iskolázottsági szerkezete]. *Demografie*, Vol. 58. No. 4. pp. 305–322.
- ŠPROCHA, B. & PUKAČOVÁ, I. (2009) Natalita a reprodukčné správanie rómskej populácie [A roma népesség termékenységi és reprodukciós mutatói]. *Sociológia*, Vol. 41. No. 5. pp. 487–505.
- Online forrás: A Szlovák Statisztikai Hivatal honlapján található adatbázisok.